

ЧЕРНІГІВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ ІМПЕРАТОРСЬКОГО РОСІЙСЬКОГО МУЗИЧНОГО ТОВАРИСТВА (1907–1917) Передумови відкриття та розвиток

Характеристика сучасного обшину художнього простору України, що не враховує історичних напрацювань у сфері музично-освітньої діяльності, є неповною.

Значення цієї думки набуває особливої ваги в часи пошуку новітньої формули музичної діяльності, яка відповідає європейським прагненням нашої держави [3]. В цьому контексті необхідно розглянути історичні приклади з музичної сфери, які, з одного боку, засвідчують поширення загальноєвропейського досвіду в цій ділянці, а з іншого — довели свою життєздатність на національному ґрунті.

Яскравим прикладом новаційного підходу до сфери музичної діяльності регіону стало відкриття Чернігівського відділення Імператорського російського музичного товариства (ІРМТ, 1907).

Як відомо, до створення та діяльності ІРМТ долучилися митці загальноєвропейського масштабу: брати Антон та Микола Рубінштейни, М. Балакїрев, М. Римський-Корсаков, О. Бородин, Ганс фон Бюлов, П. Чайковський, С. Танєєв, С. Рахманінов та ін. Робота ІРМТ розгорталась у двох головних історичних напрямках: широка концертно-просвітницька, концертно-виконавська діяльність та поширення мистецької освіти шляхом відкриття музичних навчальних закладів європейського типу: музичних класів, училищ та консерваторій. Засновники товариства поставили перед собою мету «дать русской музыке то положение среди ее западноевропейских сестер, на которое она имела право по несомненной музыкальной даровитости нашего народа, давшего, в лице незадолго перед тем окончившего земное поприще М. И. Глинки, великого основателя русской музыки» [4, с. 28].

Отже, для того щоб повніше змалювати діяльність Чернігівського відділення ІРМТ, необхідно, з нашої точки зору, більш предметно проаналізувати організаційно-творчі засади Російського музичного товариства (РМТ, саме під такою назвою товариство проіснувало від часу свого заснування в 1859 р. до 1873 р., коли воно отримало статус Імператорського). З'ясування цього питання є принциповим з декількох точок зору. По-перше, на колосальних обширах Російської імперії, до якої в зазначений час входила більша частина України, відбувалося запровадження глибоко аргументованої музично-освітньої моделі, яка базувалася на глибоких традиціях європейських стандартів музичної освіти. По-друге, ІРМТ не замикалося лише в рамках Санкт-Петербурга і Москви, а розгортало активну музичну діяльність у всіх губернських центрах імперії. При цьому організація всього загалу музично-виховної роботи у столицях ставала певним еталоном, мірилом, за яким визначалися критерії музичної справи на місцях. Насамкінець, з діяльністю товариства дуже тісно пов'язані шляхи розвитку національної музичної культури України, головні напрацювання якої глибоко завдячують ґрунтовним історико-педагогічним засадам професіоналізму, послідовності та виваженої залежності від естетичних потреб суспільства.

Отже, час появи Російського музичного товариства (1859) ознаменував початок нової музичної ери, що охопила всі можливі ланки музично-освітнього процесу.

До заснування РМТ музична справа в центрі її на місцях трималась на ентузіазмі невеликого кола шанувальників музики. З появою опер М. Глінки «Жизнь за царя» (1836), «Руслан и Людмила» (1842), О. Драгомижського «Русалка» (1856) розпочався поступальний розвиток російської музичної культури щодо завоювання відповідних її значенню позицій. Необхідність створення загальноросійського музичного товариства усвідомлювалась відомими культурно-громадськими діячами Росії (В. Вурм, Е. Альбрехт, М. Беляєв, В. Сафонов та ін.), але всім їм не вистачало тієї мужності, волі та послідовності, яку мали геніальний митець-піаніст, композитор, фундатор професійної музичної освіти Росії Антон Рубінштейн (учень О. Віллуана) та його брат, композитор і піаніст Микола Рубінштейн (теж учень О. Віллуана), які мали велику підтримку з боку існуючого істеблїшменту. Перший Комітет директорів РМТ склали: граф М. Віллегорський, Д. Каншин, В. Кологривов, А. Рубінштейн та ін. Було розроблено і затверджено Статут товариства (1859), який докорінно відрізнявся від статутів заснованих раніше любительських музичних товариств. Зокрема, лише в Санкт-Петербурзі на той час діяли філармонїї, симфонїчні та концертні любительські об'єднання.

Перший симфонїчний концерт під егідою РМТ відбувся за участю А. Рубінштейна 23 листопада 1859 р. Перший камерний концерт — 2 січня 1860 р. Ці музичні заходи стали початком великої справи музичного просвітництва в Росії на засадах високого професіоналізму і дієвості.

Проведення товариством громадських концертів готувало суспільство до вирішення головного питання, яке ставили перед собою організатори, — відкриття першого в Росії вищого мистецького навчального закладу — консерваторії. Комітет директорів РМТ вважав також одним з головних своїх завдань відкриття відділень РМТ у регіонах Російської імперії. Відтак перші відділення РМТ після Санкт-Петербурзького були відкриті у Москві (1860 р.), Києві (1863 р.), Харкові (1871 р.) та ін. містах. Перед місцевими відділеннями товариства ставилися завдання організації концертів, пошуку коштів для створення навчальних музичних закладів при обов'язковому дотриманні інструкцій Санкт-Петербурзького Комітету директорів, який був для них центральним розпорядчим органом. Виходячи з цього, засновники місцевих відділень вважалися уповноваженими Комітету директорів.

З самого початку РМТ спиралося на співпрацю з відомими педагогами-музикантами Росії: Шубертом (віолончель), Лешетичьким (фортепіано), Венявським (скрипка), Зарембою, Дютшем (теорія музики і композиція), Ніссен-Соломон, Піччіоли, Лоді (вокал) та ін. За підтримки губернаторів Російської імперії розпочався всенародний збір коштів для відкриття Санкт-Петербурзької консерваторії (спочатку в С.-Петербурзі було відкрито музичні класи /1859/, потім — училище /1862/, яке згодом отримало офіційний статус консерваторії /1866/). Від товариства цю роботу координували брати Рубінштейни та В. Кологривов. За великої фінансової підтримки російського імператора Олександра II (5.000 тис. руб.), великої княгині Олени Павлівни (першої попечительки РМТ) та різноманітних благодійних надходжень утворився фонд РМТ у сумі 15.742 руб. 25 коп., що було достатнім для відкриття вищого музичного навчального закладу. До речі, В. Кологривов відіграв визначну роль у відкритті та діяльності Київського відділення РМТ, — за його сприяння в Києві було збудовано приміщення та виділено дотацію для діяльності товариства [5, с. 650].

17 жовтня 1861 р. імператор затвердив статут Музичного училища РМТ. Дирекція РМТ доручила А. Рубінштейнові очолити комісію з підготовки навчальних програм училища.

Відкриття Санкт-Петербурзького музичного училища відбулось 8 вересня 1862 р. Училище розмістилось у приватному будинку Демидова в Демидовому провулку. Для занять було виділено 35 класів, у яких велися заняття з сольного співу, теорії композиції, гри на всіх сольних і оркестрових інструментах з обов'язковими предметами «теорія музики» і «фортепіано». Директором музичного училища став А. Рубінштейн, заступником («інспектором класів») — В. Кологривов. 1865 року відбувся перший випуск училища, до якого належав, зокрема, П. Чайковський.

До 1866 р. навчальний заклад іменувався училищем, як це й було затверджено статутом, але того року відбулася подія, яка визначила подальшу долю закладу. Як відомо, у квітні 1866 р. відбувся терористичний акт, спрямований проти Олександра II, в результаті якого цар не постраждав. Дирекція Музичного училища РМТ через велику княгиню Олену Павлівну передала імператорові вдячного листа підтримки. У відповідь цар власноручно написав: «Шановна тітонько, хвилююче послання Консерваторії...» [4, с. 10]. Отримавши офіційне послання від царя, А. Рубінштейн у листі до свого брата М. Рубінштейна, який підготував відкриття Московського музичного училища, підкреслював, що, оскільки імператор у власноручному листі на ім'я попечительки РМТ назвав Музичне училище Консерваторією, то «оно считает себя вправе именоваться с того времени прямо Консерваторією, а не Музыкальнѣм Училищем» [4, с. 10]. Таким чином, 1866 рік можна вважати роком утвердження першої російської консерваторії в її подальшому статусі.

За час свого існування РМТ мало декілька статутних змін. Ініціатором перших змін до статуту стала велика княгиня Олена Павлівна, яка у відповідь на прагнення місцевих відділень до більшої самостійності запропонувала:

1. Надати кожному відділенню РМТ повну самостійність у вирішенні поточних питань життєдіяльності товариства.
2. Для керівництва справами відділень заснувати місцеві дирекції, до яких повинні входити від 3-х до 5-ти директорів і така ж кількість кандидатів.
3. З метою збереження єдності дій щодо розвитку товариства заснувати Головну дирекцію, на яку й покладалась координація дій місцевих відділень РМТ.

До Головної дирекції РМТ входили: президент і віце-президент, уповноважені місцевих відділень та директори консерваторій (Санкт-Петербурзької та Московської).

Першим президентом РМТ стала велика княгиня Олена Павлівна, віце-президентом — князь Д. Оболенський. Таким чином, усі турботи за стан музичної освіти Російської імперії, які раніше лежали на Комітеті директорів РМТ, перейшли до Головної дирекції РМТ. Дирекція Санкт-Петербурзького відділення РМТ надалі залишила за собою право опікуватися місцевими інтересами відділення і консерваторії. Цей статут було прийнято у вигляді експерименту на 1864—65 рр., але він проіснував до 1873 р., коли після смерті великої княгині Олени Павлівни був остаточно затверджений з новою назвою — Імператорське російське музичне товариство (ІРМТ) — та постійною державною дотацією на утримання товариства в розмірі 15.000 руб. Справами Санкт-Петербурзької консерваторії продовжував керувати А. Рубінштейн, але в 1867 р., як було записано в журналі

дирекції, «из-за возникших разногласий между ним (А. Рубинштейном) и Советом профессоров, по поводу назначения дипломов некоторым ученикам Консерватории, выпуск которых он признавал преждевременным» [4, с. 12–13], він відмовився виконувати обов'язки директора. Відмова Рубінштейна відбулась у грудні 1867 р. відразу після випускних іспитів, які в 1865–67 рр. проводилися зимою, оскільки навчальний рік тривав з січня по січень. Але остаточний розрив А. Рубінштейна з консерваторією і справами товариства відбувся у травні 1868 р. після неприйняття радою професорів запропонованого ним проекту нового музично-освітнього статуту. Рівно через 20 років, у січні 1887 р., А.Г. Рубінштейн знову прийняв консерваторію під своє начало.

Після А. Рубінштейна, в 1868–1871 рр., директором консерваторії працював М. Заремба (композитор, викладач теорії музики) [5, с. 524], який доклав чимало зусиль до розробки нового статуту консерваторії, сприяв розширенню і зміцненню оркестрового відділення, запровадивши пільги для абітурієнтів цього відділення.

У 1871–76 рр. обов'язки директора консерваторії виконував М. Азанчевський (піаніст, учень Ф. Ліста). [5, с. 13]. Музичною частиною Санкт-Петербурзького відділення РМТ після А. Рубінштейна завідував М. Балакірев, який першим ознайомив публіку з творчістю молодих російських композиторів, зокрема творами Чайковського, Бородіна, Римського-Корсакова та ін.

З 1873 р. РМТ очолив відомий культурно-громадський діяч Росії великий князь Костянтин Миколайович, який працював головою товариства до 1892 року. За його активної участі товариству було надано статус Імператорського (6 квітня 1873 р.), а також прийнято новий статут, який зазнав доповнень у 1885 і 1891 рр. і діяв до 1917 р. Великий князь Костянтин Миколайович спрямовував роботу на розширення місцевих відділень товариства, розробку нового статуту для консерваторій, який було прийнято 25 листопада 1878 р. У новому статуті підтверджувався статус консерваторій як «высших специальных музыкальных учебных заведений, имеющих целью образование оркестровых исполнителей, виртуозов на инструментах, концертных певцов, драматических и оперных артистов, капельмейстеров, композиторов и учителей музыки» [4, с. 15]. Статутом регламентувалася залежність консерваторій від головної і місцевих дирекцій ІРМТ, визначено права Ради професорів, яку було перейменовано на Художню, конкретизовано напрямки діяльності Вченої ради, встановлено звання молодших і старших для викладачів, професорів 1-го і 2-го ступенів, а також виокремлювалася категорія професорів зі статусом заслужених, визначено права і обов'язки інших службовців. Учні встановлювалися пільги з військової служби.

У 1880 р. під керівництвом директора Санкт-Петербурзької консерваторії К. Давидова (віолончеліст, учень К. Шуберта) [5, с. 432] було розроблено нові навчальні плани та затверджено новий загальний статут для музичних училищ (1882), що сприяло зміцненню відділень ІРМТ.

У 1892 р. головою ІРМТ і попечителем консерваторій стала велика княгиня Олександра Йосипівна, яка очолювала товариство до 1909 р. Вона вирішувала питання будівництва і виділення нових приміщень для консерваторій. За її сприяння царським указом було затверджено положення про пенсійні права викладачів та службовців консерваторій, завдяки чому вирішувалася ціла низка соціальних питань, а також відкрито 26 нових відділень ІРМТ. У 1909 р. Товариство очолила принцеса Олена Георгіївна Саксен-Альтенбурзька.

Музичною частиною товариства в різний час завідували відомі музиканти Росії і Західної Європи: А. і М. Рубінштейни, М. Балакірев, Е. Направник, Ганс фон Бюлов, А. Ауер, М. Ерדманс-Дерфер, В. Сафонов та ін. За перші 50 років існування ІРМТ лише Санкт-Петербурзьким його відділенням було дано 920 концертів (симфонічних — 432, камерних — 348, інших — 140). Викладацький склад Санкт-Петербурзької консерваторії як провідного мистецького навчального закладу Росії працював і постійно вдосконалював навчальний процес. Зокрема, за директорства М. Азанчевського було створено особливий оркестр консерваторії з професорів та учнів, підвищено вимоги як до художнього, так і до науково-освітнього рівня учнів. З цією метою наукові класи з 1873 р. було реорганізовано в підготовче відділення з курсом, близьким до реальних училищ, створено окремий відділ викладання фортепіано для малолітніх, з обов'язковим курсом теоретичних дисциплін, який виконував функцію початкової музичної освіти із завершеним циклом навчання, після закінчення якого здібніші учні переходили у професорські класи як у вище академічне відділення консерваторії.

Директор консерваторії К. Давидов свою головну увагу зосереджував на підвищенні загального музичного розвитку учнів. Саме він увів як загальнообов'язкові для всіх учнів оркестровий і хоровий класи, заснував клас драматичного мистецтва для оперних співаків, реорганізований у 1885 р. в оперний клас. (До речі, К. Давидов був володарем віолончелі всесвітньвідомого майстра А. Страдіварі, подарованої йому відомим діячем ІРМТ графом М. Вілггорським [5, с. 432]).

Наголосімо ще раз, що великі зусилля щодо діяльності Санкт-Петербурзької консерваторії докладав А. Рубінштейн, який, як уже зазначалося, двічі обіймав посаду директора. Зокрема, йому вдалося вирішити питання повного фінансового забезпечення навчального процесу з боку уряду, налагодити проведення безкоштовних концертів для бідних та заснувати Російську оперу як окремий музичний заклад. Саме А. Рубінштейн здійснив безприкладний мистецький подвиг — упродовж одного концертного сезону (1888–89) провів 32 лекції, присвячені історії фортепіанної музики, і виконав 877 творів фортепіанної музики — від старовинної до сучасної.

У 1891–1897 рр. консерваторією керували відповідно Ю. Іогансен та А. Бернгард, які здійснили певні програмні вдосконалення. Зокрема було введено учнівські камерні музичні вечори, вдосконалено музичні програми зі співу, фортепіано, теорії музики. А з грудня 1905 р. консерваторію очолив О. Глазунов (композитор, учень М. Римського-Корсакова) [5, с. 359].

Становлення Московської консерваторії багато в чому було схожим на Санкт-Петербурзьку. З 1860 р. існували музичні класи, число учнів у яких на 1865 р. становило вже 258 чоловік. Першим директором консерваторії було призначено М. Рубінштейна (1866), інспектором — К. Альбрехта. М. Рубінштейн упродовж 21 року курував музично-просвітницьку та концертну діяльність Московського відділення РМТ (пізніше ІРМТ). Саме він влаштував концерти Г. Берліоза в Москві (1867–68). Російські концерти на всесвітній Паризькій виставці у 1878 р., організовані М. Рубінштейном, стали подією європейського масштабу і сприяли піднесенню російської культури в світі. М. Рубінштейн керував першою учнівської постановкою опери «Євгеній Онегін» П. Чайковського, який на той час працював професором консерваторії з теоретичних дисциплін. Після смерті М. Рубінштейна консерваторію очолювали: М. Губерт (1881–83), М. Альбрехт (1883–89), С. Танєєв (1885–89), В. Сафонов (1889–1905). З 1905 р. директором консерваторії став М. Іпполітов-Іванов.

Як уже зазначалося, місцеві відділення товариства перебували під контролем Головної дирекції ІРМТ, яка не втручалась у діяльність місцевих відділень, а лише стежила за дотриманням статуту.

Перед місцевими відділеннями стояли дві головні проблеми: популяризації музичного мистецтва шляхом організації концертів і заснування спеціальних музичних навчальних закладів трьох типів: музичних класів, училищ та консерваторій, що залежало від місцевих потреб та фінансових можливостей (членських внесків, платні учнів, різних пожертв та дотацій Головної дирекції ІРМТ). За звичаєм, державну дотацію отримували старіші відділення. Нові ж повинні були виборювати це право. Тому нові відділення товариства на перших етапах свого існування вирішували складні організаційно-творчі питання. До того ж при відкритті музично-навчальних закладів на перший план виступали питання комплектування складу учнів та викладачів.

Як зазначалося, місцеві відділення мали право на відкриття музично-навчальних закладів трьох типів: музичні класи, музичні училища, консерваторії. Розглянемо докладніше питання відмінностей між ними.

Музичні класи, як правило, не мали свого окремого статуту. Викладалися лише музичні предмети. Від учнів не вимагалось певного музично-освітнього рівня. Після закінчення музичних класів учню видавалось свідоцтво, яке не надавало його власникові ніяких особливих переваг.

Музичні училища натомість мали свій окремий статут. Навчання проводилося за відповідними програмами. Окрім спеціальних музичних предметів, статутом передбачалися загальноосвітні класи в обсязі 4-х класів гімназії. Після закінчення училища видавався атестат з правом займатися виконавською та викладацькою діяльністю.

Консерваторії ж надавали вищу завершену музичну освіту. Після закінчення консерваторії випускник отримував атестат або диплом і звання «вільного художника». Для одержання цього звання учень повинен був (на підставі параграфа 75 статуту консерваторій) витримати іспит зі спеціальності та інших обов'язкових предметів і відповідати програмним вимогам, а також мати посвідчення про закінчення наукового курсу на рівні середнього навчального закладу або наукових класів консерваторії.

Від самого початку існування музичних навчальних закладів ІРМТ пріоритетне значення надавалось особистості педагога-музиканта. Цю традицію було започатковано братами А. і М. Рубінштейнами, які здійснювали головний вплив на формування музично-освітньої системи в Росії.

У цілому, до 1898 р. навчально-музичні заклади ІРМТ не мали єдиних програм і діяли на основі єдиних вимог та статуту, а Головна дирекція час від часу відряджала своїх представників на місце з метою детальнішого ознайомлення зі станом справ. З такою місією не один раз виїздили брати А. і М. Рубінштейни, П. Чайковський, М. Римський-Корсаков, С. Рахманінов та ін.

У 1898 р. в Санкт-Петербурзі відбувся Всеросійський з'їзд директорів музичних училищ ІРМТ. Головну увагу з ізд приділили обговоренню єдиних програмних вимог до училищ ІРМТ. А 1900 року в Санкт-Петербурзі, з ініціативи члена дирекції ІРМТ Е. Направника, відбувся з'їзд директорів музичних класів. На з'їзді було прийнято єдині вимоги до випускних іспитів музичних класів ІРМТ. Нарешті, в 1904 р. у Москві відбувся з'їзд директорів музичних училищ і музичних класів, який остаточно затвердив єдині програмні вимоги, прийняті в 1898 і 1900 рр.

З 1902 р. випускникам музичних училищ і консерваторій ІРМТ, які отримали атестати чи дипломи, розпорядженням уряду було надано права на державну службу, а саме:

1. Особи чоловічого роду, які закінчили повний курс музичного училища ІРМТ, у випадку вступу на державну службу отримували 1-й класний чин без випробування.

2. Особи чоловічого роду з дипломом чи атестатом консерваторії отримували право на державну службу із затвердженням у чині XIV класу, а у випадку вступу на державні посади (класні чини) в музичних закладах (училища, консерваторії) — в чині XII класу.

3. Викладачі музики в гімназіях і реальних училищах, які мали диплом консерваторії ІРМТ, користувалися такими самими правами щодо посад і надання чину, як і інші викладачі зазначених закладів.

4. Особи, які перебували на службі в консерваторіях ІРМТ, вважалися державними службовцями і мали ранг, визначений штатним розписом консерваторії.

Динаміка відкриття місцевих відділень ІРМТ була такою. Після заснування РМТ у Санкт-Петербурзі й Москві першими, як відомо, відкрилися Київське (1863), Харківське (1871), Нижегородське і Саратовське (1873). Потім відділення з'являлися дедалі частіше, а після 1896 р. відкривалися по одному чи два на рік. На час відкриття Чернігівського відділення ІРМТ (1907) існувало 39 відділень, 36 з яких мали навчальні музичні заклади. У музичних закладах ІРМТ у 1906–07 рр. навчалось 7544 учні й викладали 563 викладачі. До 1907 р. було випущено всіма закладами ІРМТ 3110 чол., з них Санки-Петербурзькою консерваторією — 1076, іншими відділеннями ІРМТ — 639. Наведені факти засвідчують процес активного запровадження нової музичної доктрини як універсальної системи, світоглядною основою якої були найкращі напрацювання європейської культурно-мистецької думки, втілені в діяльності видатних носіїв вітчизняної музичної педагогіки і музичного виконавства, які глибоко усвідомлювали неминуще значення музичної освіти і музичного просвітництва для широких верств народу. Зрозуміло, засновники ІРМТ заклали організаційні, інтелектуально-творчі основи, які надали товариству міць і енергію на багато років, і лише події 1917–18 рр. призупинили його впевнений поступ, хоча кадровий потенціал, виплеканий ІРМТ, став основою для подальшого розвитку музичної культури ХХ ст.

Таким чином, початок діяльності Чернігівського відділення ІРМТ (1907) збігся зі сталим функціонуванням новітньої музично-освітньої моделі, яка вже існувала протягом певного часу. Першу спробу упорядкування музично-освітньої справи в Чернігівській губернії здійснили випускники Московської консерваторії К. Сорокін (мав статус «Вільного художника») та вихованець Празької консерваторії Г. Ейзлер. Зокрема, К. Сорокін заснував у Чернігові перше Приватне музичне училище (1904), яке діяло за програмами ІРМТ за підтримки Чернігівського губернатора і стало значущою віхою в історії музичної освіти Чернігівщини [1]. Матеріальні проблеми (в першу чергу недостатня платня за навчання в розмірі 60 крб. на рік) не дозволяли здійснювати достатню оплату праці викладачів, утримувати приміщення, закуповувати нові інструменти. У статусі приватного музичного училища проіснувало до 1908 року.

Необхідність подальшого впорядкування і налагодження музичної освіти спонукала до відкриття відділення ІРМТ у Чернігові (ініціатива щодо відкриття відділення належала передусім К. Сорокіну та Г. Ейзелю). До діяльності Чернігівського відділення ІРМТ, окрім зазначених К. Сорокіна та Г. Ейзлера, долучилися відомі культурно-громадські діячі Чернігівщини С. Вільконський, Є. Богословський, І. Рашевський, Д. Країнський та ін.

Серед широкого кола питань, які вирішувало місцеве відділення музичного товариства, виділимо наступні. Перша проблема, яка стояла перед товариством, полягала в отриманні дозволу від Головної дирекції ІРМТ на відкриття спеціалізованого музичного навчального закладу (музичних класів, музичного училища). Головна дирекція ІРМТ дала дозвіл на відкриття в Чернігові музичних класів (перший директор — К. Сорокін; за півроку його змінив С. Вільконський, який очолював класи до 1920 р.). Офіційне відкриття музичних класів Чернігівського відділення ІРМТ відбулося 31 серпня 1908 р. [6].

Музичні класи розпочали свою діяльність у такому педагогічному складі: по класу фортепіано — вільний художник С. Ленквіст, Т. Рашевська, С. Табуре, А. Яцкевич; по класу сольного співу — вільний художник О. Бакуринська, Т. Сокольська; по класу скрипки — І. Красильников; по класу дерев'яних духових інструментів — Д. Країнський; по класу обов'язкового фортепіано — О. Соловйов; по класу віолончелі, контрабасу, теорії музики, сольфеджіо та гармонії — вільний художник С. Вільконський, який, до того ж, виконував обов'язки директора. Наголосимо, що відкриття в Чернігові відділення ІРМТ виконувало важливу місію, головні цілі якої полягали в закладенні міцної основи розвитку музичної діяльності, що впливала на перебіг музичних справ у регіоні, в об'єднанні найкращих музичних кадрів, у налагодженні музично-освітньої справи та концертної діяльності. Наголосимо також, що у складі педагогічного колективу музичних класів були три викладачі зі статусом вільного художника, що вводило Чернігів у перелік міст із розвиненою музично-викладацькою культурою. Завдяки грамотно організованій музично-освітній діяльності Чернігівське відділення ІРМТ відіграло роль головного центру поширення музичного мистецтва на теренах губернії. Зокрема, в діяльності публічної музично-просвітньої діяльності відділенням товариства було проведено цикл історичних концертів, присвячених важливим етапам розвитку світового музичного мистецтва XVII, XVIII, XIX — початку ХХ ст. У постійну музичну практику ввійшли симфонічні та камерні (квартетні) музичні вечори. Вперше запроваджено абонементну систему. Слухачка аудиторія отримала можливість чути музикантів такого рівня, як С. Вільконський, С. Ленквіст, Є. Богословський, О. Гольденвейзер, М. Ерденко, М. Дейша-Сіоніцька, С. Козолупов, Г. Беклемішев та ін.

З діяльністю музичних класів розпочався процес нарощення якостей професійної музичної освіти, виокремилися пріоритети щодо оволодіння різними музичними спеціальностями. Приміром, матеріали звіту за 1908–09 навчальний рік засвідчують наявність таких спеціальностей: фортепіано, спів, скрипка, віолончель, духові дерев'яні інструменти, духові мідні інструменти, спеціальна теорія музики. Серед обов'язкових предметів для

всіх спеціальностей були сольфеджіо та елементарна теорія музики, гармонія і контрапункт, обов'язкове загальне фортепіано, квартетна гра та ансамбль [7]. Крім того, для учнів та викладачів велося постійне читання лекцій з історії мистецтв (у зазначеному навчальному році таких лекцій було 18).

Зростання інтересу до отримання музичних спеціальностей відбиває динаміка набору до музичних класів. Так, у першому навчальному році загальний контингент учнів становив 35 чоловік. А вже наступного року кількість учнів зросла до 67-х, які розподілились таким чином: фортепіано — 25 учнів, спів — 16, скрипка — 10, віолончель — 12, теорія музики та мідні духові — по одному учню. За чотири роки існування музичних класів (1908–12) кількість учнів зросла до 94-х чоловік. На 1912 рік обов'язки викладачів розподілилися так. Спеціальне фортепіано: зі статусом вільного художника — С. Ленквіст та Н. Мізедька, а також досвідчені викладачі — піаністи А. Яцкевич (почесний член Чернігівського відділення ІРМТ) та Т. Рашевська. По класу сольного співу: вільний художник О. Бакуринська та М. Мухіна (представниці московської вокальної школи, закінчили відповідно Московську консерваторію та музичні класи Московської філармонії). По класу скрипки і альту — І. Красильщиков, В. Юркевич-Пузанова (випускниця Варшавської консерваторії по класу С. Барцевича, приїхала до Чернігова на запрошення директора музичних класів С. Вільконського). По класу віолончелі — вільний художник С. Вільконський. По класу контрабаса — М. Сахнін. По класу дерев'яних та мідних духових інструментів — М. Таїров та М. Козуб. Викладання елементарної теорії музики, сольфеджіо, квартетної гри та ансамблю проводив С. Вільконський. Викладання гармонії та обов'язкового фортепіано здійснював випускник Московського синодального училища, керівник хору Чернігівської духовної семінарії (1907–12) О. Соловійов (школу О. Соловійова пройшли також композитор Г. Верьовка та поет П. Тичина).

У цілому музичні класи стали невід'ємною часткою новоствореного товариства. Це знаходило свій вияв у широкій культурно-громадській діяльності викладачів, організації публічної лекційної музично-просвітницької роботи тощо. Яскравим прикладом консолідації навколо музичного товариства і музичних класів найкращих музичних сил Чернігова стало виконання музичних творів великої форми за участю симфонічного оркестру, зведеного хору, солістів.

Як приклад такої творчої співпраці можна навести перше виконання ораторії Й. Гайдна «Сім днів Спасителя на Хресті» (1912). У підготовці ораторії та її виконанні взяли участь симфонічний оркестр (С. Вільконський), об'єднаний хор Чернігівського церковно-співочого товариства (регент архієрейського хору — Г. Зосимович). До речі, почесним членом Чернігівського церковно-співочого товариства був ініціатор створення цього товариства, видатний російський хормейстер О. Архангельський, який підтримував постійні творчі зв'язки з митцями Чернігівщини. Регент Г. Зосимович узяв на себе відповідальність за підготовку всіх партій ораторії Й. Гайдна включно з партіями вокального квартету (М. Бельмас, М. Шрамченко, П. Ярошевський, Г. Верхулевський). Відзначмо: якщо постановка оперних спектаклів у Чернігові припадає на кінець 90-х рр. XIX ст. [2], то перше виконання ораторії вже пов'язане з музичною діяльністю регіонального відділення ІРМТ. Як відомо, становлення жанру ораторії відбувалося паралельно з розвитком оперного жанру. Ораторія Е. Кавальєрі «Анімо е согро» (1600) стала тут точкою відліку і за всіма ознаками композиційної будови відповідає новому музичному мисленню епохи Ренесансу. Остаточне утвердження жанру ораторії пов'язане з творчістю Й. С. Баха та Г. Ф. Генделя. Враховуючи те, що постановка ораторії, як і опери, вимагає певної кількості виконавців (хор, оркестр, ансамбль солістів), виконання ораторії Й. Гайдна «Сім днів Спасителя на Хресті» можна з повним правом віднести до екстраординарних подій музичного життя. Глибоко драматична ораторія «Сім днів Спасителя на Хресті» відноситься до вершинних творів композитора. Музичний матеріал ораторії висуває перед виконавцями ряд складних технічних вимог (ораторія складається з двох частин, кожна з яких має розгорнуті оркестрові вступи, а друга — ще й оркестрову коду «Terremoto»). Успішна реалізація цього творчого задуму стала важливим етапом у розвитку музичних сил регіону. Згодом було виконано ораторію А. Рубінштейна «Вавилонське стовпоторіння» (1911), інші твори великої музичної форми (симфонії, опери тощо).

Діяльність Чернігівського відділення ІРМТ (1907–1917) стала важливим етапом подальшої музичної професіоналізації та прикладом новачійних підходів у сфері музично-просвітницької діяльності, що знайшло своє продовження надалі й суттєво вплинуло на формування музичного потенціалу Чернігівщини.

1. Васюта О. Музичне життя на Чернігівщині у XVIII–XIX ст.: Історико-культурологічне дослідження. — Чернівці, 1997.

2. Васюта О. Сторінки музичної освіти Чернігівщини: до 100-річчя заснування Першого Чернігівського музичного училища. — Чернівці, 2003.

3. Герасимова-Персидська Н. Нові тенденції в українській музичній освіті: європейський контекст // Музична освіта в Україні: Сучасний стан, проблеми розвитку: Матеріали наук.-практ. конф. — К., 2001.

4. Пузыревский А. Императорское русское музыкальное общество в первые 50 лет его деятельности (1859–1909). — СПб., 1909.

5. Риман Г. Музыкальный словарь / Пер. с нем. изд. Б. Юргенсона; ред. Ю. Энгеля. — М.; Лейпциг, 1901–1904.

6. Театр и искусство: Музыкальные заметки // Черниговское слово. — 1908. — 8 сент.

7. Там само. — 1909. — 16 мая.

Анотація. У статті проаналізовано передумови відкриття Чернігівського відділення Імператорського російського музичного товариства та його подальша діяльність.

Ключові слова: товариство, концертна діяльність, освітня діяльність, музичний розвиток, музичні класи, училище, консерваторія.

Аннотация. В статье осуществлен анализ предпосылок открытия Черниговского отделения Императорского русского музыкального общества и его дальнейшая деятельность.

Ключевые слова: общество, концертная деятельность, образовательная деятельность, музыкальное развитие, музыкальные классы, училище, консерватория.

Summary. The article presents the analysis of the preconditions for the establishment of Chernihiv branch of Imperial Russian Musical Society and its future activities.

Keywords: society, concerts, educational activities, musical development, music classes, specialized school, conservatory.